AVGVSTINI STEVCHI EVGVBINI BIBLIOTHECARII

De Aqua Virgine in Vrbem reuocanda.

VIRTVTE DVCE,

COMITE FORTVNA.

LVGDVNI APV
GRYPHIV
M. D. XLVII.

AVGVSTINI EVGVBINI BIBLIOTHECARII, DE REVOCANDA IN VRBEM AQVA VIRGINE.

ORBIS terrarum domina, mater omniũ gentium, bonarum rerum fœcunda parens, maieſtatem eius memoriæ repetẽti incredibile deſiderium accendit, ut eam, ſi non qualis, ac quanta fuit, quoddam certè tantę magnitudinis aliquando meis oculis uideam ſimulacrũ quod omnium gentium denuo in ſe oculos, atq; ora conuertat, communemq; parentem omnes agnoſcentes ad inſtaurandam claritatem eius uniuerſos concurrere cernam. Atq; hoc meum deſiderium, neq; prodigioſum, inuſitatumq; haberi poteſt, neq; earum rerum, quas naturæ facultas non admittat: ſed earum, quæ & naturam habeant, ut fieri poſsint, & quæ noſtris oculis facile conſpicerentur ſiqua publici commodi, ſolidæq; gloriæ cupiditas, principibus noſtris ineſſet. Simul præteritos annos, totamq; poſteritatem animo complectentes, quæ ſtudia hodiernam hanc amplitudinem Romæ conciliarint ſecum conſiderarent, quibus cauſis omnes nationes hanc ſedem uenerandam, colendamq; ſibi maxime exiſtimarint. Quibus'ue pietatẽ, ueneratio[illegible]q; omnium gẽtium Roma aſſecuta fuerit. Tum quid aliud ſuperſtes fuerit his, qui olim rerum potirentur, aut poſ-

esse quantas uelint, cumularint opes, patrimoniaq; auxerint, suos in excelso dignitatis gradu collocauerint, quam gloriam, famamq; rerum gestarum. Quarum rerum consideratio, quid aliud agere cogat eos, qui rebus moderentur, quàm gloriæ summi Dei, atq; immortalitati suæ enixè studere, quæ omnis in amplificatione publicę utilitatis perspicitur? Cui ueteres pontifices omni conatu, totaq; animi contentione incumbentes, dum nihil publica charitate antiquius habent, dum paterna beneuolentia cunctos generatim amplectuntur, fecerunt ut hunc locum omnes nationes sacrosanctum habentes uelut pietatis domicilium uenerarentur, & ad hoc sanctius ærarium pecuniam sacram omnibus è locis mitterent quas optimi principes in publicos usus transigerēt. Itaq; si parem gloriam, atq; immortale decus insequuti principes adamassent, iam Romam ex toto orbe Christiano, subsidijs huc confluentibus in pristinum ferè decus restitutam conspicari liceret, in quam plurimis ab hinc annis tanta pecunię uis est illata, ut eæ res effici potuerint, quæ Romæ ueterem potentiam, magnitudinēq; operum facile consequerentur. Mirari certè necesse est, cùm tantus laudis campus pateat, cùm magnitudinem animi multis in rebus principes comprobare posśint, quorum tanta sit apud omnes nationes autoritas, quibus reges parere gaudeāt, quin ad hanc occasionem excitati maximas res, ipsiq; in primis urbi, tum uniuerso Christianorum generi profuturas animo concipientes, sese simillimos Deo eximijs factis ostendant. Quos uiuentes uniuersi laudibus in cœlum ferant, faustis acclamationibus prosequētes, incolumitatem, salutemq; eis optantes, defunctos ueluti Deos colant, eorum memoriam

riam cum admiratione repetentes. Quis autem non perspicit quanta materia laudis consequendæ proposita sit, cùm multa hinc inde iacentia, pietatem, charitatemq; alicuius principis desiderent, qui rerum restitutarum gloriam à cæteris neglectam sibi præripiat, quam curis inanibus, celeriterq; extinguendis, ac perniciosis factis animos implicantes, cęteri nec sensu perceperunt, nec oculos in hanc meliorem partem conuerterũt, quorum dum uiuerent interitus ab omnibus expetebatur, defunctos contemnunt, execrantur. Eum certè, qui celsę huic religionis arci præsidet, conuenit esse, de quo prædicare solent philosophi πειθαρχεῖν τῷ νῷ obtẽperare menti, & rationi, quem amore iustitiæ conflagrare norint omnes, quam iisdem illi asserunt uespertinum, matutinumq; sidus claritate superare οὔθ᾽ ἕσπερος οὔθ᾽ ἑῷος, οὕτω θαυμαστός. Neq; Luciferum aiunt, neq; uesperum tantopere admirabilem esse. Romam igitur cum uetusta religione, ac pietate, quam sanguine suo illustres animæ peperere nobis, reflorentem, & ad cultum, ornatumq; priscum restitutam aspicere cuperem, huc me demum multa collustrantem, ueteresq; ruinas animo uersantem, miserantemq; cupiditas deduxit, ut Aquam uirginem reuersam in Vrbem, largiterq; domos, ac paradisos, ut quõdam, foraq; influentem cernerem. Quam quidem meam cupiditatem, ne uana, aut impossibilia affectasse uiderer, non ipsa modo ratio, ac rei contemplatio, sed item experientia, & usus, probataq; oculis res uehementius incendit. Omnium enim aquarum, quas olim Romani patriæ suæ, ac publicæ utilitatis amantes induxerant in Vrbem, quibus urbs omnis, teste Strabone, uelut altero Tiberi largissime confluebat, una hęc in primis largior,

inferiorq́ omnibus, & ad hodiernam Vrbem accommodatior, minori dispendio reuocari posset. Ortus autem huius aquæ à Iulio Frontino, exitus ex arcu, passimq́ per urbem memorijs intelligi potest. De toto autem aquæductu discere licet si per agrum Romanum ab ortu, atque exitu aquæ uestigia quæ nunc extant, & spiramenta in subterraneum aqueductum descendentia secutus, totum aquæ iter oculis complectaris. Sed finis Aquæ Virginis nemini non perspicuus est, cum omnes qui campum Martium incolũt, quò nunc maxima pars Vrbis deducta est, hauriant ex fonte, incisiq́ marmore tituli testentur, hanc esse Aquam Virginem. Estq́ porta Septorum, qua sepiebatur, secludebaturq́ campus Martius à reliqua Vrbe, ad eius caput aqua transiens, tum per campum Martium delapsa pomaria, lucos, nec non lacum naumachiæ influebat. Hac porta tituli marmorei conspicui testes sunt inde transeuntis aquæ, cuius arcus uetustate collapsos, Titus Claudius Germanicus Cæsar restituerit. Nicolaus etiam Quintus, memoriam facti sui posteris relinquens inscripsit marmori, quod omnes, qui haurirent, prospectarẽt sese fontem uirginem suis expensis restaurasse. Sistus autem superioris memoriæ Pontifex quod eius aquæductus detrimenta quædam sarsisset, obtinuit ut à poëtis ei caneretur

Virgineam Triuij quod repararis aquam.

Nemo igitur est, cui non sit perspicuum, Fontem Virginem esse, quem nunc uulgo uocãt fontem Triuij, quod tituli priscorum Imperatorum, & recentium Pontificum testantur. Sed maxima perturbatio, multiplexq́ inscitia obiecta est, quòd si quis iter à campo Martio reflectat, manantis aquæ exordium scrutaturus, cùm sese

in

in ſubterraneum iter mox aqua recondat, uix mille paſ-ſus egreſsis urbem ex puteis illis cognita, inde recedens ab oculis, nulliſq; amplius indicijs perſpecta, quum e-tiam depreſsis uallibus occurrẽtibus, per quas in lucem prodire opere arcuato eam oportuiſſet, nulla eius ueſti-gia, nullos arcus, nulla omnino indicia cernas. At Iulius Frontinus docet octauo ab urbe milliario Aquam Vir-ginẽ in agro Lucullano, in locis paluſtribus uia Colla-tina concipi, tum totum iter aquæ explicans, maxima parte ſubſtructionibus, aut ſpecubus ſubterraneis, non-nullis autem locis propter demiſsiores ualles, opere ar-cuato, à cliuo ad alterum cliuum fluere monſtrauit. Sed cùm multas iuxta eam uiã aquas concipi uideas, nullas tamen hodierno tẽpore cernes, ſeu conſpicuis operis ar cuati ſtructuris, ſeu ſubterranea foſſa ad urbem delabi. Nec fortaſſe ad hanc uſq; ętatẽ repertus eſt, qui huc inge nium appuliſſet, cogitationẽq; exacuiſſet, ut cũ in urbe ti tulos marmoreos ampliſsimos Virginis teſtes, ipſumq; fluentem fontem habeamus, nullis tamẽ toto Romano agro colluſtrato locis, Aquam uirginem deſcriptã à Iu-lio, quæ hodie influat in urbem deprehendamus. Tum controuerſiam quis diſſoluat, quænam ſit exigua illa a-qua, quæ hodie ex Fonte Virginis hauritur, cùm Vir-go, quam deſcripſit Iulius, nõ ueniat ad Vrbem, & fons ipſe hodiernus cùm tenuis eſt, ut dixi, tum breue iter ex-tra urbem uix ad mille paſſus progreditur. Meo igitur opere, mea in hanc omnium gentium matrem, lucem orbis terrarum pietate, hoc omne patefactũ eſt, (ſi quem Deus demittat è cœlo, qui factum hoc immortale ſecu-tus, æternumq; ſuæ bonitatis in urbe teſtimonium relin quens non leues illas Siſti, aut Nicolai ſuper hoc aquæ-

 ductu

ductu minutias, sed omne laudis tantæ corpus amplexus, totam ipsam aquã, tot annis à mœnibus urbis exulem, incredibile huic magnæ patriæ utilitatem, commodũq; allaturus reuocet. Quis enim uenerabili bonarum artium genitrici, omnium mortalium benefactrici, non omnia bona, omnem lucem, ornatũq; cupiat? Itaq; incredibili studio (ferebar enim cupiditate inueniendi, quæ magno commodo clarissimæ terræ futura prospicerem, incẽdendiq; ad hanc laudem, quos Deus ad eam destinasset) reperta mihi est omnis ab ipsis largissimis scatebris ad urbem usq; per agrum Romanum uaganti, illaq; spiracula sequenti, uia non quidem nunc fluentis aquæ, sed quæ felici priscorum Romanorum seculo, forsan ad tempora Gottorum manabat in Vrbem, alluens, quemadmodum superius docui, campum Martium, quem locum omnium toto orbe pulcherrimum, amœnissimũq; fuisse scribit Strabo. Reperta est autem nec labore, nec tempore exiguo, cùm omnis penè aquæductus ab origine sit subterraneus, omniaq; tanto temporis spacio uetustas miscuerit in agris, ut cũ quatuor, aut septem puteos introrsus iter aquæ monstrantes repereris, hic necessario nullis amplius, uel multa indagine repertis, nescius quam in partem spiramentorum ordo procurrat, incepto desistas. Sed quid non studio, atq; industria, opponat sese difficultas omnis licet, mortales consequuntur? Quo non aspirat ardor, quem speculando, mentemq; exercendo semel concepisses? Recte priscis dictum est, DEVS ADIVVAT FACIENTES. Itaq; iuxta uiam Prenestinã, & Collatinam ab urbe septimo, aut octauo milliario, in locis palustribus, scatent uberrimi fontes, ijsq; nusquã in omni agro

Roma

Romano pulchriores, aut largius, abundantiusq́ in lucem exilientes. Atq ex propinquis mõtibus, ut par est, ea liquorum copia in hunc locum cogitur, ut omnia fontibus irrigua, largas undiq ſcaturigines manare cernas: ut recte ſcripſerit Iulius, locum eſſe paluſtrem, non quidem aqua ſegni, aut lacunis reſtagnantium aquarum, ſed multitudine, ac largitate gelidorum, ſalubriumq́ fontiũ. Ex his largus, ac perlucidus amnis coactus non procul inde recipitur Aniene, qui ex monte Tyburtino præcipitans, celeritatemq́ ruinæ ubiq demonſtrans, ſeſe Tiberi miſcere paulo longius properat. Hanc celeritatem, atq hunc Anienis iuxta fontium horum ſcaturigines præcipitem curſum conſtat Romanis indicio fuiſſe poſſe fontes hos licet accurrerent editi colles Romã deduci, quod deiectioribus locis, depreſsiorq́ ſit Roma, nempe campus Martius, ut ad quam Anio cum Tiberi citatus fertur. Itaq opere Signino circũiecto, quod ſolidiſsimum, & ad continendas aquas aptiſsimum eſt, coactisq́ in unum omnibus ſcatebris, atq his cliuis, qui occurrerent, quorũ plenus ager Romanus eſt ſuffoſsis, at cõuallibus circumacto ſemper per cliuos aquęductu uitatis, aut in his arcus attollentes, Romam in campum Martium, qui depreſsior locus eſſet, Roma autem in collibus habitaretur aquam deduxerunt. Hæc ueſtigia paſſim per agrum Romanum reperies, nunc uidelicet tumulos effoſſos, quod ordo frequentium, & inter ſe propinquorum ſpiramentorum demonſtrat, quibus dum erueretur aquæductus materiam effoſſam egerebant, deinceps autem ipſum aquæductum cum uſus poſceret expurgabant, aut in aliqua conualle, uideas nunc integros arcus, nunc eorum fragmenta. Ab ipſis autem fontibus,

quòd demiſsiore loco exprimuntur in lucem, continuo per colles obiectos ſpecus agere neceſſe fuit, ac longiſsime per ſubterraneum meatū iuxta uiam Præneſtinam, & Collatinam aquam deducere. Inde tribus, aut quatuor paſſuum millibus propter hanc uiam confectis, flectitur ad uiam Tyburtinam, reditura ad Anienē, quem à principio itineris reliquiſſet. Hunc in magna conualle per arcus, qui ripę fluminis imminent non procul à pōte Nomentano, prętergreſſa redit in uiam Nomentanam, cacq́ per effoſſum collem traiecta, oblataq́ alia cōualle, atq́ arcus aſcendens, flectitur Romam uerſus ad uiam Salariam, ſeu Collatinam, Pincianam'ue: Exinde uineta ingreſſa, ac ueluti cubito ad ortum, & meridiem ſeſe retorquens, occaſu, & ſeptentrione relicto, inter portam Flaminiam, ac Pincianam ſubit mœnia urbis ſemper meatu ſubterraneo, donec ad radices collis in campum Martium egreſſa ſuper portam Septorum fundit ſe ſe per uicos urbis. Ipſę igitur uiæ indices ſunt itineris. Operępretium autem eſt noſſe, quę nunc in urbe ex fonte Virginis hauritur aqua, non eam eſſe, quæ locis paluſtribus ſeptimo ab urbe milliario, in agro Lucullano concipitur, autore Iulio: Sed cùm ipſe Frontinus in deſcriptione huius aquæ, aſſerat eam in illo ſubterraneo itinere multis acquiſitionibus creſcere, repertis ſcilicet dū aquæductus ſeruili manu effoderetur, nonnullis aquæ uenis, hiſq́ aſſociatis, hæ ſunt uidelicet quæ hodiernum fontem conficiunt uix mille paſſus extra urbem ortum habentes. Non eſt igitur hæc principalis, ampliſsimaq́ illa aqua, uberrimi illi, illuſtreſq́ latices, ſed tenues riuuli, non procul urbe naſcentes. Ipſa quin etiam aquæductus magnitudo indicat, non riuulis illis fuiſſe paratum.

tum. Pleno autem alueo fluxisse docent currentis aquæ in pariete dextra, lçuaq; impressa uestigia. Cùm igitur fons hodiernus ea tenuitate habitatoribus incredibilem alacritatem afferat, quid fore putes, si quantus est ad scaturigines afflueret? Medius fidius omnia fora, domos, palatia, hortos fontibus irrigua uideremus. Ipsam planè Vrbem huius aquæ commodo reflorentem, ingenti ad eam colonorum facta accesſione ſpectaremus. Hos igitur admirandos, illuſtresq; fontes eſſe aquam Virginem omnibus poëtis, hiſtorijsq; celebrem, cum totus aquæductus, quem indicibus ſpiramentis ſecuti uenimus ad urbem, tum uerò Frontini deſcriptio perſpicuè comprobat, quod plenus ſcaturiginum, quod paluſtris hodiernus locus, quod ſpaciũ ab urbe ipſum eſt, & iuxta uiam Præneſtinam & Collatinam, quod iter aquæ totum penè ſubterraneũ medijs effoſsis, penetratisq; montibus, & quaſi eorum uiſceribus adapertis, ut uix mille paſſus ſuper molibus arcuatis exeat in lucẽ, locis deiectioribus. Cumq; ſpatium ab urbe ad fontes recto itinere ad ſeptem millia paſſuum extendatur, propter inflexiones tamen aquæ quod Romani effodere montes, ac per aquam circumagere maluerunt, quàm in uallibus arcus attollere, niſi neceſſariò cogerentur, efficitur ut hoc ſpatium ad alia millia ſeptem paſſuum augeatur. Hi fontes hodie uocantur Salones, omnibus notiſsimi, niſi quod ignotum erat hanc eſſe Aquam uirginem hos olim fontes in Vrbem ſolitos influere. Atq; adeo res obſcura fuit, ut etiam illuſtres Romanæ curiæ uiri, qui ad hanc aquam, uillas extruxerunt, inſcripſerint marmore, hanc eſſe aquam Appiam, quos apertè fefellit codex mendoſus Iulij Frontini, quo deſcribens aquam Appiam, dixit

eam concipi uia Prẹneſtina ſiniſtrorſus. Sed propter ſimilitudinem ſcriptionis ſiniſtrorſus, ac dextrorſus effectum eſt, ut de aqua Appia mendoſe ſiniſtrorſus ſcriberetur, quòd in alijs pleriſq; fit. Sed docere illuſtres illos uiros poterat reliqua pars deſcriptionis aquæ Appiæ, quam proſequitur Iulius, qua docuit caput huius aquæ eſſe ad Salinas, & ingredi urbem per portam Capenam, ſiue Appiam. Quod iter tenere non poſſe fontes Salonis, quod ager Romanus ad eam partem, nempe ad prẹcipitantem Anienem, maxime deprimitur, nemini non perſpicuum eſt. Exurgitq; agri Romani dorſum ad ortum æquinoctialem portasq; oriētales urbis. Quo quidem aſſurgere minime Salonis aqua potuiſſet. Sed quid moror? non'ne ipſi uulgo aqua Appia notiſsima eſt? ut quam ueteris appellationis remanente ueſtigio, uocant, Aqua d'Acio, quæ quidem eodem itinere quod Iulius docuit iuxta portam Appiam ſiue Capenam prolapſa, demum uiam Hoſtienſem interſecans deuoluitur in Tiberim ſemper ad meridiem: at Virgo in occaſum, & Septemtrionem. Ipſe quoq; Virginis aquẹductus conſpicuis illis uiris index eſſe poterat, hanc Appiam eſſe non poſſe, quod eueſtigio iuxta fontes illos ingrediens tereb ratum collem, ac longiſsime per agrum Romanum circumacta tandem urbem influit in campo Martio, ubi marmorei tituli aquam Virginem demonſtrant.

Percepta igitur inſignis aquæ origine, deprehenſis, indicatisq; egregijs fontibus, nec non eorum itinere cognito, ac quanta futura ſit urbi ex aqua commoditas, omnibus perſpecto, iam certè perſpicuum eſt, quid laudis aſſecuturus ſit, quos titulos ſibi, trophẹumq; erecturus, cui mentem ad hæc aſpirabit Deus, magnum ſuæ

laudis

laudis architectum eum constituens. Ac quanquam animi magnitudo ex difficilibus reddit facillima, ut si qua etiam grauior occurrat hoc in opere dfficultas, ea magnam mẽtem tanto commodo proposito deterrere non debeat, attamen eadem nos prudentia, & rerum comprobatio quæ fontium originem, iter, & omnem huius rei naturam indicauit, docuit item nullam obstare causam, quo minus iniuria temporum, grauissimarumq; Italiæ calamitatum concursu collapsam sanctissimi facti memoriam restituamus, atq; eam minus, quàm uideatur si nobiscum cogitauerimus labefactatam reparemus. Non enim proponitur nunc ut nouum aquæductum, quod fortasse opes hodiernæ præstare non possent, effodiamus, non ex longinquis spacijs aquam ad urbem euocamus, sed expectantem nostras manus, et ad se suas fontes implorantem reduci astare paratum non magnas expensas poscentem, exiguo labore refici posse inq; eo omnia nobis fore procliuia prædicamus. Est integer totus, saxa illa, molesq; tumulorum, efforata eadem sunt nullo labentis æui detrimento deleri, atq; euerti potuerunt, ijdem collium situs, eadem locorum natura. Nihil ex pristina consuetudine ferè demutatum. Omnis enim aquæductus est subterraneus, non ut reliqui in altam Romam excelsis fornicibus aquam transportantes, quos senio, & Barbarorum iniurijs collapsos reficere nostræ opes forsan non possent. At paucis locis cogemur duntaxat meatu infernè perpurgato, arcus reficere, quorum num etiam fundamenta extant, nonnunquam substructiones, quæ supersunt redintegrare. Quæ omnis expensa ipsis architectis autoribus, qui ad hæc uisenda, solerterq; perpendenda sæpius con-

uenere uix ad quindecim millium aureorum summam accedit, si quis modo rectam secum rationem inire insistat, secumque cogitet, quantus operarum numerus omni subterraneo meatu expurgando sufficiat, aut quid reficiendis paucis illis arcubus pecuniarum debeatur. Ostensa quoque prudentibus, rerumque peritis ratio est e uestigio recuperandarum expensarum cum refecto aquaeductu, redditaque Vrbi uberrima aqua, qui Romanis olim mos fuit, idque nonnullae Italiae urbes retinent, ut aquae uolentibus in suas domos deducere uenundetur, quod pretium longe multiplex inita ratione futurum est, quàm expensae reficiendi aquaeductus. Tanta autem haec aqua est, ut uniuersam urbem possit alluere uelut amnis decurrens, atque deprehensum quoque architectorum ratione est ubi in Campo Martio ex specubus illis prodit in lucem, cùm locus is sit ad radices collis, reliqua deinceps hodierna urbs sit plana per totum campum Martium, reliquamque planiciem, in qua publicae operae fuerũt, templa, theatra, thermae, urbs autem in collibus habitaretur, hũc locum altiorem esse omni ipsa urbe, ut duci possit aqua per omnem. Primũ in foris uberes spectare fontes, publiceque haurire licebit; ante portã Flaminiam, urbem ingressis, tum per omnem ipsam uiam ad forum sancti Marci. Tum in foro Pantheon, in Campo Florę, demum per omnem urbem, omnibus illustriũ uirorum domibus exiliente aqua Citriorũque lucos obeunte, non fontes ficticios, quorum iam ingẽs copia Romę esse cepit, sed ueros naturalesque Latices fluere mediis in penetralibus aspiciemus: quo spectaculo, quid iucũdius esse possit? Quis non laudibus in coelum feret, diuini muneris autorem, quando Nicolaus, & Sixtus sibi im-

morta

mortales titulos excitari uoluerũt, ob leues nescio quas huius aquæ farctas iacturas, idq́ non per totum aquæductum, sed ad caput tantum. Quis hodie uirorum prępotentum est, quin sibi intra palatium quibusuis expensis paret hanc uoluptatem, ut quando salientis aquæ, uero'q riuo decurrentis facultas denegata est, eam simulatis fontibus scatentem, murmurãtemq́ aspiciat? Mitto ueriora, solidaq́ commoda. Aqua uenali ex Tiberi utitur Roma salubri quidem illa, quod ex montibus defluens, cruditates omnes multa spacia per saxa, harenamq́ deuoluta relinquit, aut quod sulfureus Nar excoquens redigit reliquam aquam ad naturam mitiorem. At illi fontes saluberrimi quoq sunt ex uicinis montibus longa spacia prolabentes, æstate tactu gelidissimi, hyeme calidiores, quod salubrium aquarum indicium est. At quanta lætitia erit, quæ rerum exoptanda commutatio ab aqua uenali, cuius sæpe inopia est, quam ex longinquo flumine allatam, eamq́ sæpius limosam, ac turbidam emere, ac subito bibere cogimur, uẽtum esse ad aquam omnibus expositam, ac paratam ad ueros, uberesq́ fontes, unde omnes ad satietatem hauriant, & commodè utantur? Quid aliud hoc planè futurum est, quàm ipsam denuo condere urbem. At quæ nam fraus, aut inuidia nunquam non conatibus honestis inimica, dissuadensq́ utilia, nos deterreat ab incœptis, quibus proxime ad superos accedamus, futuras scilicet has intolerabiles impensas, aut cùm sint inclyta, plenaq́ laudis, deijciat, ac deprimat, non esse tanti, ut huc aduertere mentem principes deceat. Iterum itaq moneo debere nos huc omnem cogitationem, uimq́ animi conferre, intentè perpendere, num uera sint quæ scribantur. An

reipub. tantopere interſit rationibus ſcribentis perſua-
deri. An uerè hæc ſit aqua Virgo, atq; his ex locis adue-
heretur urbem, an extet antiquus aquæductus integer
ferè totusquippe ſubterraneus intra montium, ſaxorũq;
duritiem cuniculis actis, tofoq; ſuffoſſo. An is uerus ſit
uirginis aquæductus, & an facile poſsit opus non ma-
gnis expenſis reſtitui. Magnas autem dico, quę ſuperent
opes hodiernas. At ego contendo multa quotannis ſoli-
tos facere pontifices longè maioris impendij. Quòd ſi
hæc refugiunt, nequid detrimenti publicum ærarium
patiatur, at populum, quoniam totius urbis hoc benefi-
cium eſt, in ſingula capita ad hoc opus concurrere iu-
beant. Nam neq; multum erit quod à ſingulo exigatur.
Sed hæc mihi facillima uidentur, ſi modò non deſit, aut
ſuccumbat animus, qui ſæpe ad bona, laudataq; frige-
ſcit. Nec ſubit uirtutis imago. Paucos enim euexit ad æ-
thera. Hoc me quidem omni ſpe deſtitutum ægritudine
conficit deuium iter noſtrum, ſecluſumq; à conſortio
Deorum aſpicientem, in cœlumq; auolaſſe, quæ terras
aſpectu iucundiſsimo ſolari conſueſſet, & crudelem in-
ter algores, noctemq; profundam nos deſeruiſſe, ut no-
uẽ exulare ſorores omniq; aditu prohiberi uideremus.
At erit cùm reflorẽtem urbem, cum uer antiquum re-
dijſſe lætabimur. Nulla noſtros oculos res exoptata dif
fugiet, excuſſaq; hyeme terris irradians nouus ardor
afflabit. Et Charites manibus ſpargent lilia plenis. Quę
igitur, ut ad lymphas redeam, tam abiecta Italiæ urbs
eſt, (nam ſæpe parua magnis, ut ille inquit, rectè confe-
runtur,) quæ non etiam difficili tranſitu fontes, ſeu flu-
mina ad ſe deduxerit? Aliæ ſaxa inter ardua, & ſcopu-
los, pręruptas, aſperasq; rupes, iter fontibus aperientes,
nullis

nullis sumptibus parcentes, qualem Iguuij patriæ meæ aquæductum suspiciendo obstupesces, aut Perusiæ longissimè petitam, & ex alto monte in infimas ualles tubis plumbeis ruentem, hinc tantundem in alterum collem resurgentem, forumq́ꝫ urbis, quod altissimo in loco est, ascendentem aquam aspicies. Quę quidem & magna fuit audacia, & non credendis sumptibus exacta. Brixia Cenomanorum urbs, tantum fructum ex aquæductu in eam procul deducto percipit, ut nemini non liceat, uel priuato, ac plebio emptam aquam deducere in atrium, pomarium, omnemq́ꝫ domum. Quid cæteras urbes memorem res omnium oculis expositas explicãs? Sola'ne regina orbis, principum incuria, suis in perpetuum commodis ornamẽtisq́ꝫ carebit? Non redibit, quæ facile redire possit, ad eã uetus pulchritudo? Quid autem ipsi principes morantur, an dum eos manibus prensantes ad ipsas scaturigines per totũ aquæductum, ad postremos in urbe puteos, ac spiramenta deducamus, eisq́ꝫ dextra protensa, effossos colles, uiãq́ꝫ sectam intra supercilia, & interiorem laticis meatum ostendentes, non fabulosa, atqꝫ arbitraria, sed maxime probata nos referre doceamus? Iterum edico oportere exhaurire aquæductum, terra, rebusq́ꝫ alijs egestis longo tempore eò deuolutis, ex quo uidelicet effracta ad ipsos fontes aquæductu, signinoq́ꝫ opere deleto, quo latices cogebantur, qui mox semitam illam subterraneã subibant, delapsi per planum ad Anienem redierunt relicto itinere ad Vrbem, ipse autem interior meatus inde procurrens uacuus aqua media secat iuga, frequenti puteorum ordine supernè perspectus, quos secutus primũ in uiam Prænestinam ingredieris, eos semper habens à lęua mul

tis caprificis ad fauces enatis,ſed cum ad urbem propius acceſſeris, oblata ingenti ualle flectit iter à uia Prænestina, uerſus ſeptemtrionem per agros, donec tranſgreſſus uiam Tyburtinam,ſemper in ſeptemtrionem uerſus Anienem deſcendit. Hoc autem inflexo itinere progreditur, quod ualles obſtabant,ac præſtare Romanis uiſum eſt per tofum inciſum,per ſpecus, aut cuniculos longiſsimè pertinentes quam opere arcuato niſi cum neceſſitas compelleret aquam ducere,cum in eo minores ſumptus fierent.Nam extruendo opere arcuato,calce,ſabulo, lateribus,tum ędificandi peritos adhibere opus erat, at effodiendis tumulis, ſeruorum multitudine res expediebatur. Fit quidem ut nonnullis locis cognitionem, indiciaq; aquæductus amittas, neſciusq; per agros circumuagari cogaris, ueluti ſi quis uenationi inſiſtat, ſed demum redit in lucem ſpiramentorum ordo. Quorum pleraq; agricolæ feruntur obſtruxiſſe propter crebros iumentorum caſus. Omnis autem hæc ſpiramentorum uia,facile perſpicietur, nullaq; amplius obſcuritas ſcrutantibus offeretur ſi ſubeuntes operę meatum aquę perpurgando detexerint,iterq; ante oculos apertum,expeditumq; ad urbem uſq; tenere ceperint. Fieri autem id prędicant oportere non æſtate,propter algores interius à ſuperno calore refugientes hominibus intolerabiles. Hyeme autem ob diuerſam cauſam ſupernum frigus, ut in puteis,fontibusq; fit,naturali calore non ferente calet intimus meatus. Supereſt igitur ut ſi cui noſtra ætate rem maximi commodi edendo ſeſe celebrẽ,& quod caput eſt, gratum, acceptumq; ſuperis reddere propoſitum fuerit, huicq; rei omnibus modis ſtudendum ſibi perſuaſerit: ſupereſt inquam ut tantę laudis comparandæ

dæ occaſionem elabi non ſinat, neu diutius amiſſorum fontium incommodum ueteraſcere, aut hanc aboleri memoriam patiatur, ipſumq́ aquæductum, qui tametſi nonnullis iniurijs acceptis, effringi tamen, euertiq́ non potuit, ſaltem ne ſenio, ac deſuetudine fatiſcens, fundi-tusq́ labefactatum amittamus, ut nulla poſthac homi-num memoria poſsit reſtitui. Quam quidem iacturam haud inuitus fatear, futuram non mediocrem urbis cala mitatem. Et quoniam ea temporum alacritas tenebris abactis renidere iam cœpit, ut in dies urbs ex fœdiſsimis miſerijs, quibus eſſet obruta paulatim reſurgat. Iam e-nim ſeditioſorum ciuium, qui quotidianis eam cladibus deuaſtabant, furor compreſſus eſt. Iam publicis uijs, aut in ſyluis inſidiari ſoliti latrones è medio ſublati ſunt, quorũ teterrima importunitas infeſta omnia itinera red diderat, ipſa autem eorum latibula, denſiſsima nemora penitus patuere, omniaq́ in agris aperiri cœperũt. Iam hi, qui ei nihil non iniuriarum ad omne tempus inferre parati eſſent, longius ſubmoti ſunt. In dies autem domi cilijs, uiarum pulchritudine, tectorum uenuſtate, ad priſtinam magnificentiã illuſtratur, fitq́ maior ad eam colonorum concurſus, tempus quoq́ poſceret, ut hæc quoq́ redditi fontis feli-citas cæteris ad eam redeuntibus gra tijs addere-tur.